
ГЕРАЩЕНКО Т.Г.,
кандидат філософських наук,
доцент,
кафедра гуманітарних дисциплін,
Сумська філія Харківського
національного університету
внутрішніх справ,
м. Суми

СПРАВЕДЛИВІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

У статті означено предметне поле вивчення категорії справедливості з позицій сучасної правової антропології. Аналізуються особливості дистрибутивних концепцій соціальної справедливості. Висвітлюються основні риси справедливості у моральному і філософсько-правовому вимірі.

Ключові слова: *справедливість, дистрибутивна справедливість, ретрибутивна справедливість, право, філософія права, правова антропологія.*

В статье отмечено предметное поле изучения категории справедливости с позиций современной правовой антропологии. Анализируются особенности дистрибутивных концепций социальной справедливости. Освещаются основные черты справедливости в нравственном и философско-правовом измерении.

Ключевые слова: *справедливость, дистрибутивная справедливость, ретрибутивная справедливость, право, философия права, правовая антропология.*

The article is defined substantive field study category justice from the standpoint of modern legal anthropology. Specific features of the concepts of distributive social justice. Highlights the main features of equity in the moral and philosophical and legal terms.

Key words: *justice, distributive justice, specific justice, law, philosophy of law, legal anthropology.*

Постановка проблеми. В Україні сьогодні відбувається процес переосмислення та утвердження провідних принципів її розбудови як правової та соціальної держави. В умовах масштабних економічних та правових реформ соціальна справедливість набуває особливого значення. Саме вона виступає визначальним фактором стабілізації суспільного розвитку, важливим елементом демократизації суспільства, спонукає утвердженню цивілізаційного фундаменту української демократичної державності.

Аналіз актуальних досліджень.

Ідея справедливості має історичний характер. Вона цікавила Платона, Аристотеля, Г. Гроція, І. Канта, К. Маркса, К. Поппера. Моральні аспекти соціальної справедливості досліджували В. Давидович, Т. Заславська, В. Роговін. Питання співвідносності соціальної справедливості та законності, злочину та кари, юридичної відповідальності досить ґрунтовно розкриті у працях Л. Грінберга, В. Керімова, М. Левчук-Хмари, П. Рікера, Дж. Ролза. Практичні питання застосування теорій справедливості розглядаються у роботах С. Алексєєва, А. Гусейнова, М. Костецького, Л. Кравченка, В. Нерсєсянца, О. Федоровської, В. Шаповала, Ю. Шемшученка. На думку Л. Кравченка «Не було, нема і, мабуть, ніколи не буде справедливості вічної, незмінної, раз і назавжди даної, придатної для всіх

часів і народів. У самій ідеї справедливості, як і в інших соціальних ідеях, в тому чи іншому поєднанні виступають минуще і непроминальне, змінне і усталене» [5, с. 8].

Однак, результати аналізу основних робіт з даної проблематики свідчать про те, що увага дослідників, головним чином, зосереджена на вивченні лише окремих аспектах соціальної справедливості, відсутні комплексні дослідження цього поняття. Тому необхідним постає питання дослідження специфіки феномена справедливості у контексті правової антропології, що є метою даної статті.

Виклад основного матеріалу.

Справедливість визначають як загальну моральну санкцію спільного життя людей, що розглядається через призму протистояння бажань, інтересів, обов'язків; спосіб обґрунтування і розподілу вигод між індивідами в межах їх спільного існування в рамках єдиного соціального простору. Вона полягає у «справедливому відношенні до іншої особистості, поваги до неї і не втручанні у сферу її свободи, збереженні свободи дій і не перешкоджанню створення культурних цінностей» [10, с. 435].

За Аристотелем існують дві форми справедливості (розподільча чи дистрибутивна і зрівняльна чи ретрибутивна), які являють собою способи розподілу благ, яких не вистачає на всіх, і які не можуть бути розподілені

порівню між громадянами. Аристотель виділяв також загальну і спеціальну справедливість. Під загальною справедливістю він розумів відповідність закону, розглядаючи її як загальний моральний знаменник усіх соціально упорядкованих відносин між людьми. На думку філософа, справедливість додає легітимності суспільним діям і формам життя. Вона співпадає з моральністю по відношенню до соціальної сфери, спонукає упорядкованості суспільства. На її основі сформувались дві філософські традиції.

Фундаментом однієї з них є ідея кооперації (Аристотель, Платон, К. Маркс). Державно організоване суспільство – це не просто умова виживання і безпечного існування громадян. Воно є способом розвитку і самореалізації людини. Завдяки розподілу праці створюються умови для функціонування науки і культури, що так необхідні для самореалізації індивідів, як добродесних особистостей. В результаті відокремлення розумової праці від фізичної виникає дозвілля, що спонукає розкриттю внутрішніх сил індивіда. Держава мислиться як утілений розум, прояв розумності людини. Відповідно блага держави ставиться вище блага окремо взятої людини. При цьому специфічна риса справедливої особистості ґрунтується на принципі «кожному своє» і на його основі виникає вміння не тільки обмежувати себе, але й визнавати першість за іншими завдяки їхнім людським якостям [1, с. 409 - 411].

Конфліктологічна теорія тлумачення соціальної справедливості (Дж. Локк, Т. Гоббс, І. Кант) вбачає у державі дієвий інструмент попередження зовнішніх конфліктів і основу для безпечного існування людини. Вона знайшла відображення у концепціях суспільного договору [6]. Ці концеп-

ції ґрунтуються на гіпотезі природного стану, у якому індивіди мають необмежену волю, у силу чого вони, зіштовхуючись, опиняються в ситуації тотальних небезпек. Беззаперечно важлива роль держави при цьому полягає у забезпеченні безпеки громадян шляхом взаємного врівноважування їхніх прав. При цьому справедливість держави вимірюється благополуччям громадян.

Слід зазначити, що у таких концепціях справедливість розглядалась як можливість волевиявлення більшості. Так, Руссо у теорії «суспільного договору» наголошує на таких двох моментах. По-перше, загальну волю як спільний і постійний елемент, властивий волі окремих осіб, легко знайти і виразити у законах. По-друге, у домінуванні загальної волі і полягає торжество справедливості, адже загальна воля і є сама справедливість і завжди є тим, ким має бути [8].

Сучасні дослідники (Л. Грінберг, А. Новіков, К. Шварцман) намагаються представити теорії суспільного договору сьогодення у контексті західних теорій моралі та концепцій справедливості. Проте домінуючим залишається принцип дистрибутивної справедливості Дж. Ролза, який зобов'язує державу скеровувати перерозподіл матеріальних цінностей від більш успішних до менш забезпечених членів суспільства. Якщо держава справедливо здійснює перерозподіл матеріальних благ, спрацьовує принцип свободи особистості, коли кожна людина має можливість використати власні здібності і за це отримати певне матеріальне забезпечення. Отже, враховується економічна складова.

Слід зазначити, що основу теорії Дж. Ролза становлять два принципи: кожна людина повинна мати рівні права на найширшу цілісну систему

однакових основних свобод, сумісну з подібною системою свободи для всіх; соціальну та економічну нерівність потрібно впорядковувати так, щоб обидві вони: а) сприяли найбільшій вигоді для найменш захищених верств населення, сумісній із принципом об'єднаних заощаджень (принцип об'єднаних заощаджень передбачає достатні інвестиції в інтересах майбутніх поколінь), і б) були закріплені за посадами і групами, відкритими для всіх на засадах належної рівності можливостей [7, с. 109-118].

Структурна концепція дистрибутивної справедливості американського філософа Дж. Ролза акцентує увагу на колективній природі суспільства, на соціально справедливій державі, на рівному розподілу благ у суспільстві. На його думку, у суспільстві спочатку мають бути встановлені базові принципи справедливості, а на їх основі – справедлива конституція, яка закріплює основні права та свободи.

Українська дослідниця О. Федоровська стверджує, що «справедлива політична конституція - це та, яка обмежує владу уряду, але залишає йому повноваження підтримувати закон» [9, с. 188]. У подальшому справедливі закони мають стати фундаментом ефективної соціальної та економічної політики.

Ми вважаємо, що розглянуті вище теорії соціальної справедливості становлять концептуальну основу сучасної правової антропології, яка вивчає філософські аспекти співвідношення людини і права. Однак, для пізнання внутрішньої сутності людини у праві необхідно враховувати і інші аспекти життя людини, зокрема емоційну. Як стверджував Д. Юм, справедливість – це не річ, яку можна побачити, до якої можна доторкнутися, її можна лише відчутти. Відчуття справедливості ґрун-

тується не на раціональному тлумаченні зв'язків чи відносин між ідеями, а на враженнях. Негативний чуттєвий досвід, переживання втрат, обмежень і спонукали виникнення справедливості: «Справедливість виникає з домовленості між людьми, і вона має стати засобом проти деяких незручностей, які виникають через збіг певних якостей людського духу з деякими ситуаціями зовнішніх об'єктів. Такими якостями людської душі є егоїзм і обмежена щедрість, а ситуації зовнішніх об'єктів – їхня шлинність і мала кількість порівняно з потребами й бажаннями людей» [11, с. 440-442].

Сучасна правова антропологія досліджує особливості історичних форм співжиття людей, що спонукали виникненню справедливості. Нам імпонує точка зору сучасного дослідника О. Головченка, який стверджує, що з позицій універсальної справедливості про все людство можна говорити як про певну моральну справедливу спільноту. «Крім особливих принципів справедливості, є й універсальні її вимоги. Їхні витoki – у спільному походженні людства. Саме тому справедливість є категорією не просто регіональною, а загальною, позаісторичною» [3].

Правова антропологія вивчає особливості зовнішнього прояву людини у праві. Причому предметом справедливості є благо та зло спільного існування в межах єдиного соціального простору. Дослідження А. Гусейнова доводять, що справедливість – це спосіб ставлення людини до іншої особи, опосередкований ставленням до благ, на які вони обоє претендують. Відповідно справедлива людина та справедливий суспільство – це такі, які можуть знайти моральну міру в розподілі благ, а моральною може вважатися така міра, яка влаштовує всіх і на яку

отримано згоду тих, на чію долю випадає більше негод [4, с. 622-624].

З позицій правової антропології справедливість є головною метою права. Так, сучасник дослідник О. Бандура вважає, що «категорія справедливості (соціальної справедливості) оцінює суспільну дійсність, яку потрібно зберегти або змінити з позицій належного. Вона фіксує в узагальненому вигляді принципи взаємовідносин особи та суспільства, класів, соціальних груп, ґрунтовно характеризує людську діяльність. Вона потребує відповідності між практичною діяльністю окремих індивідів і соціальних груп та їхнім становищем у суспільстві, між правами й обов'язками, працею та винагородою, заслугами людей та їх суспільним визнанням тощо» [2, с. 112].

У правовій антропології справедливість виступає як формальна рівність, однаковість масштабу (вимог, законів, правил, норм), за допомогою якого дається оцінка вчинкам осіб, зрівняним між собою як суб'єктів права. Суттєвою відмінністю правового підходу щодо справедливості, на відміну від морального, є те, що її можна вважати рівністю, коли люди рівні саме як

суб'єкти права. При цьому не враховуються інтереси та потреби людини.

Підводячи підсумок вищезазначеного, слід наголосити на тому, що справедливість є категорією, яка відображає суспільне життя і життя держави у цілому. У сучасному суспільстві можливі різноманітні форми вираження своїх інтересів і побажань. Кожен громадянин зобов'язаний самостійно визначати рівень своєї свободи і домагатись її справедливого забезпечення. А це можливо лише в умовах демократичного суспільства.

Висновки. Принцип соціальної справедливості – важлива умова розбудови соціальної правової держави. Зміст соціальної справедливості як категорії філософії права спрямовано на соціальний захист громадян, забезпечення їх прав і свобод. У правовій антропології справедливість виступає як формальна рівність громадян, як головна мета права. Філософські аспекти співвідношення людини і права, специфіка внутрішньої сутності людини, особливості зовнішнього прояву людини у праві досліджуються сучасною правовою антропологією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аристотель. *Политика* / Аристотель // Соч. в 4 т. // Т.4. – М : Политиздат, 1983. – 604 с.
2. Бандура О. О. Деякі аспекти взаємного зв'язку цінностей та істини у праві / О. О. Бандура // *Проблеми філософії права*. – 2003. – Том. 1. – С. 112.
3. Головченко О. Політико-правова й філософська сутність справедливості / О. Головченко // *Віче*. – 2012. – № 22 листопад / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3386/>.
4. Гусейнов А. А. *Справедливость* / А. А. Гусейнов // *Новая философская энциклопедия: В 5-ти т.* – М. : Мысль, 2001. – Т. 3. – С. 622–624.
5. Кравченко Л. В. *Справедливість як вибір: [Монографія]* / Л. В. Кравченко. – К. : Молодь, 1998. – 256 с.

6. Локк Дж. Два трактата о правлении / Дж. Локк. Соч. в 3 т. / Пер. с англ. Т. 3 [Ред. и сост. А.А. Субботин]. – М. : Мысль, 1988. – 668 С.
7. Ролз Дж. Теорія справедливості. – К.: Основи, 2001.
8. Руссо Ж. Ж. О принципе неравенства / Ж. Ж. Руссо / Антология мировой философии. – В 4 т. // Т.2. – М. Политиздат, 1970. – 567 с.
9. Федоровська О. Б. Влада та соціум у роботі Джона Ролза «Теорія справедливості» / О. Б. Федоровська // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология». – Том 27 (66). – 2014. – № 1-2. – С. 184–190.
10. Философский энциклопедический словарь. [ред.- сост. Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко] – М. : ИНФРА-М, 1997. – 576 с.
11. Юм Д. Трактат про людську природу: Спроба запровадження експериментального методу міркування про об'єкт моралі / Д. Юм / Ред. та передм. Е. К. Мосснера; Пер. з англ. П. Насади. - К. : Вид. дім «Всесвіт», 2003. – 552 с.